

listopad 2009

Pobírání penze není pro cizince v České republice samozřejmostí

Valentina Batueva

Abstrakt:

Článek popisuje problematiku pobírání starobního důchodu u cizinců s trvalým pobytem v České republice, zejména občanů Ruska a Ukrajiny, a s tím souvisejících smluv o sociálním zabezpečení.

Mnoho cizinců přichází do České republiky v produktivním věku. Důvody pro odchod z vlasti jsou nejrůznější. Často se jedná o ekonomické migranty, kteří odcházejí do zahraničí za výdělkem. Mnoho z nich Českou republiku vnímá jako přechodnou stanici, protože doufají v možnost návratu do vlasti, avšak poměrně vysoké procento z příchozích cizinců se rozhodne po určité době (zpravidla po pěti až deseti letech) v České republice zůstat natrvalo. Velkou část cizinců, kteří do České republiky přicházejí pouze „dočasně“, zprvu nenapadne se zajímat o to, jak by mohli v budoucnu v České republice pobírat důchod.

Nárok na důchod pro občany jiných zemí

Podmínky pro přiznání důchodu migrantovi s trvalým pobytem se liší v závislosti na původu migranta. Občané států EU a EHPⁱ mohou v současné době požádat o vyplácení tzv. dílčího důchoduⁱⁱ nebo plného důchoduⁱⁱⁱ, a to v místě svého bydliště v České republice nebo v jiném členském státě^{iv}. V současné době nelze mít uzavřené důchodové pojištění ve dvou státech EU současně, o důchod si tedy může osoba zažádat pouze v místě, kde má uzavřené důchodové pojištění v době, kdy se rozhodne o důchod požádat^v. Podobně fungují i smlouvy o sociálním zabezpečení, které má ČR uzavřeny s USA, Černou Horou, Bosnou a Hercegovinou, Srbskem, Izraelem, Japonskem, Kanadou, Koreou, Tureckem a Ukrajinou^{vi}.

Naopak s Vietnamem, Ruskem, Moldavskem, Mongolskem, Čínou, Běloruskem, Kazachstánem a dalšími zeměmi, z nichž do ČR přichází vyšší počet migrantů^{vii}, podle dostupných informací Česká republika žádné smlouvy upravující důchodovou problematiku podepsané nemá.

Historie česko-ruských vztahů v oblasti sociálního zabezpečení

Mezi Československem a SSSR^{viii} byla 2. prosince 1959 podepsána *Dohoda o sociálním zabezpečení*^{ix}, která platila i po roce 1989. Tato Dohoda v sobě mimo jiné zahrnovala také důchodovou problematiku. Občané obou států mohli pobírat důchod v místě svého trvalého bydliště nezávisle na tom, zda na území daného státu pracovali nebo ne. Důchody se vyměřovaly podle zákonů platných na území, kde žadatel o důchod požádal, a ne podle zákonů území, na němž pracoval. Penzijní pojišťovny měly ze zákona danou povinnost se navzájem kontaktovat a předávat si informace o dotyčné osobě. Nevýhodou tohoto systému bylo, že země, která vyplácela důchod, hradila náklady ze svých zdrojů. To byl jeden z hlavních důvodů, proč se česká strana rozhodla od smlouvy 31. prosince 2008 odstoupit.

Po rozpadu Sovětského svazu měly smluvní nároky plynoucí z *Dohody o sociálním zabezpečení* přejít na nově vzniklé státy, avšak fakticky se pro pokračování dohody rozhodly pouze Ukrajina a Ruská federace, se kterými se Česká republika pokoušela dohodnout nové znění smlouvy.

Aktuální Smlouva o sociálním zabezpečení mezi Českou republikou a Ukrajinou

S Ukrajinou Česká republika podepsala *Smlouvu o sociálním zabezpečení*, která vstoupila v platnost k 1. dubnu 2003. Rozhodující pro udělení důchodu je, zda žadatel o důchod dostal povolení k trvalému pobytu v České republice nebo na Ukrajině před 1. dubnem 2003 nebo až po tomto datu. Pokud žadatel získal trvalý pobyt na území České republiky či Ukrajiny před tímto datem, jsou mu započítávány všechny odpracované roky až k tomuto dni podle zákonů země, kde má trvalý pobyt. Při výpočtu penze se přihlíží k době penzijního pojištění získaného na území, na kterém žadatel podá žádost o důchod. Pokud ovšem doba pojištění podle daných zákonů není dostačující pro přiznání důchodu, pak se započítává i penzijní pojištění získané na území druhého státu^x. Pokud trvalý pobyt žadatel získal až po 1. dubnu 2003 a doba pojištění v jednom státě není dostačující pro uznání nároku na pobírání starobního důchodu, pak oba státy budou vyplácet žadateli tzv. dílčí důchody^{xi}.

Obdobnou smlouvu má Česká republika podepsanou i se Slovenskem^{xii}, kdy rozhodující hranicí pro přepočítání penze je datum zániku Československé republiky (31. 12. 1992).

Důchody pro ruské občany v České republice

Jednání s ruskou stranou ohledně vyplácení důchodů pro ruské občany žijící v České republice nebylo tak úspěšné jako v případě Ukrajiny. Česká republika započala jednání o podobě nové smlouvy o sociálním zabezpečení již na konci devadesátých let, avšak nesetkala se s velkým nadšením z požadovaných změn na straně Ruské federace. Důvodem byl požadavek české strany na rozdělení závazku^{xiii} mezi obě strany. Další jednání z počátku nového tisíciletí byla také neúspěšná. Z tohoto důvodu česká vláda přistoupila k radikálnímu

řešení – zrušila stávající dohodu bez podepsání nástupnické smlouvy^{xiv}, čímž vznikl mezi oběma zeměmi v oblasti sociálního zabezpečení tzv. bezesmluvní vztah.

Hlavním problémem tohoto kroku je, že neexistuje již žádný dokument, který by nařizoval penzijnímu fondu v jedné zemi, aby kontaktoval penzijní fond země druhé za účelem vyžádání informací o době trvání pracovních poměrů žadatele. Chybí zde rovněž nařízení, na základě kterého by penzijní fond druhé země tyto informace musel poskytnout.

Tyto změny by se podle Předkládací zprávy pro Parlament ČR (2007)^{xv} neměly příliš dotknout občanů České republiky žijících na území Ruské federace. Jak udává Předkládací zpráva, většinou se jedná o pracovníky vyslané Českou republikou, jejichž zaměstnavatel za ně hradí penzijní pojištění u české pojišťovny. Opačná situace však nastává v případě ruských občanů v ČR.

V současné době v České republice žije zhruba dva tisíce ruských občanů mezi padesátým a šedesátým rokem života, kteří mají povolení k trvalému pobytu^{xvi}. U těchto osob je nárok na důchod ohrožen, protože je zde riziko, že nedosáhnou hranice potřebné (minimálně patnácti let odpracované na území České republiky)^{xvii} pro uznání nároku na pobírání důchodu v ČR. V takovémto případě by jim prozatím (do podepsání nové smlouvy, která by vyřešila jejich situaci) měly být vypláceny dávky pomoci v hmotné nouzi (které jsou časově omezené a umožňují zajištění pouze nejzákladnějších potřeb).

Na všech třináct tisíc občanů Ruska s trvalým pobytem na území České republiky^{xviii} by mohl mít tento tzv. nulitní vztah mezi oběma zeměmi dopad v budoucnu^{xix}. Jako „prozatímní“ řešení nabízí ruská strana pro své občany možnost pobírání důchodu z Ruské federace prostřednictvím ruských konzulárních oddělení v České republice (v místě trvalého pobytu žadatele). Proces vyřizování penze je však natolik dlouhý a složitý (a i samotné pobírání důchodu je dost komplikované)^{xx}, že se na tento systém nedá do budoucna příliš spoléhat. Nejistota ohledně podepsání nové dohody mezi ČR a Ruskou federací i nadále přetrvává v důsledku vážnoucích jednání mezi oběma stranami.

Připomeňme, že první snahy o modernizaci vztahu mezi oběma zeměmi v oblasti sociální politiky se objevily již v roce 1989 a dosud nepřinesly žádné výsledky. S ostatními svazovými republikami Česká republika zrušila *Dohodu o sociálním zabezpečení mezi ČSSR a SSSR*^{xxi} prostřednictvím diplomatických nót v období mezi lety 2000-2004^{xxii}.

Závěrem

Pokud se situace nezmění, může mít neblahé dopady na mnohé migranty pracující v ČR. Ti si totiž mohou platit důchodové pojištění (buď přímo nebo prostřednictvím zaměstnavatele) a nebudou mít jistotu, zda v budoucnu budou moci počítat s uznáním důchodu v České republice. Vedle lepšího informování všech zúčastněných stran a nabídek možných výjimek ze zákonného ustanovení, by se situace mohla především vyřešit minimalizací počtu tzv.

bezsmulvních vztahů v oblastí sociálního zabezpečení, a to především alespoň se zeměmi, z nichž do České republiky přichází nejvíce pracovníků^{xxiii}.

Článek vznikl v rámci projektu "Zvyšování povědomí o rozvojové problematice v regionech" za podpory Evropské komise.

ⁱ Evropská unie a Evropský hospodářský prostor.

ⁱⁱ Dílčí důchody mohou být vypláceny na základě Koordinačních nařízení EU nebo mezinárodních smluv. V případě občanů EU pokud občan získal nárok na důchod jen díky přihlednutí k pojištění z více jak jednoho státu EU, pak je mu vyplácen tzv. dílčí důchod. V praxi to znamená, že část důchodu za dobu pojištění v ČR vyplácí český plátce pojištění (zaměstnavatel nebo penzijní pojišťovna), část důchodů za dobu pojištění v zahraničí pak zahraniční plátce pojištění.

ⁱⁱⁱ Pokud pojištěnec odpracoval alespoň v jednom ze států EU potřebnou dobu pro uznání důchodu.

^{iv} Podle nařízení EU (přesně se jedná o Nařízení Rady (EEC) 1408/71 a Nařízení Rady (EEC) 574/72 stanovující postup provádění Nařízení Rady (EEC) 1408/71), kterým se dnes řídí 31 států: Belgie, Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Kypr, Lichtenštejsko, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Švýcarsko a Velká Británie. Vedle toho existují také mezinárodní smlouvy o sociálním zabezpečení mezi Českou republikou a Japonskem, Českou republikou a USA a Českou republikou a Korejskou republikou. Pro bližší informace se obraťte na Českou správu sociálního zabezpečení, Ministerstvo vnitra a jejich internetové stránky nebo stránky Euroskopu, sekce Žijí v EU.

^v Nezáleží na jeho státní příslušnosti ani na jeho vztahu k dané zemi.

^{vi} Konkrétní informace k jednotlivým smlouvám jsou dostupné na stránkách České správy sociálního zabezpečení, sekce Mezinárodní smlouvy, podsekce Smlouvy uzavřené ČR, Přehled smluv.

^{vii} Podle údajů českého statistického úřadu. Informace dostupné na www.czso.cz.

^{viii} Sovětský svaz socialistických republik.

^{ix} Dohoda mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o sociálním zabezpečení, která vstoupila v platnost dne 1. července 1960.

^x Způsoby, jakými si může žadatel zažádat o důchod, jsou podrobně rozepsány v Správním ujednání o provádění smlouvy mezi Českou republikou a Ukrajinou o sociálním zabezpečení, Oddíl druhý, Článek 5-9.

^{xi} Příslušný stát přiznává nárok žadatele na pobírání tzv. dílčího důchodu pouze v případě, že žadatel odpracoval na jeho území alespoň jeden rok.

^{xii} A také s Nizozemskem, USA a Řeckem. Podrobnější informace ke smlouvám jsou na stránkách České správy sociálního zabezpečení.

^{xiii} V tomto případě vyplacení důchodu.

^{xiv} Předchozí dohoda o sociálním zabezpečení nedovolovala zrušení dohody bez podepsání nástupnické smlouvy.

^{xv} Jedná se o zprávu, která byla vypracována na žádost Parlamentu České republiky, na jejímž základě se poté parlament rozhodoval o zrušení dohody o sociálním zabezpečení mezi Českou republikou a Ruskou federací. Je potřeba zmínit, že podle údajů ve zprávě se v době publikování zprávy (5. prosince 2007) v České republice nalézalo celkem osm tisíc občanů Ruské federace s povolením k trvalému pobytu, z nichž zhruba jeden tisíc osob byl starší 60 let a jeden tisíc ve věku 50 až 60 let. Údaje se však neshodují s údaji Českého statistického úřadu, podle něhož v té době číslo občanů Ruské federace s povolením k trvalému pobytu v České republice již přesáhlo deset tisíc osob. Statistické údaje o počtech cizinců od roku 2003 (včetně) jsou dostupné na stránkách Českého statistického úřadu.

^{xvi} Předkládací zpráva pro parlament České republiky z 5. prosince 2007.

^{xvii} Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, § 29.

^{xviii} Stránky Českého statistického úřadu, sekce Obyvatelstvo, podsekce Cizinci v ČR, Počet cizinců v ČR, Údaje k 30.10.2009.

^{xix} Do statistik o cizincích nejsou zahrnuty osoby, které si změnili ruské (popřípadě jiné) občanství na české. Těch by se výpočet výše důchodu mohl dotknout drastičtěji, protože nemají možnost si zažádat o výplatu důchodu u ruských úřadů.

^{xx} Je potřeba vyplnit množství formulářů a doložit dokumenty potvrzující odpracované roky v Ruské federaci. Je to také finančně náročný proces, protože mnohé z dokumentů musí být přeloženy do ruštiny ruským notářem (většinou se jedná o konzulárního pracovníka) a některé z nich může vystavit pouze samotné

konzulární oddělení za příslušnou částku. Také při pobírání důchodu přes konzulát musí důchodce sám jednou ročně dojít na konzulární oddělení, aby mu zde vystavili potvrzení, že je „naživu“, které je nezbytné pro kontinuální pobírání důchodu.

^{xxi} Dohoda mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o sociálním zabezpečení.

^{xxii} V současné době *Dohoda o sociálním zabezpečení*, podepsána v roce 1959 mezi ČSSR a SSSR platí už jen mezi Slovenskou republikou a Ruskou federací.

^{xxiii} Vietnam, Rusko, Moldavsko, Mongolsko, Čína, Bělorusko.

O autorce:

Valentina Batueva se narodila v Rusku, ale svých třinácti letech se přestěhovala do ČR. Na Karlově univerzitě v Praze vystudovala politologii a mezinárodní vztahy.